

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของเสนาสนะตามหลักพุทธจริยศาสตร์

ผู้วิจัยได้นำเสนอทฤษฎีที่ว่าด้วย แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์และแนวคิดคุณค่า ในบทที่ผ่านมาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการจำกัดความและง่ายต่อการทำความเข้าใจในบทนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์คุณค่าของเสนาสนะตามทัศนะคติทางพุทธจริยศาสตร์ว่าตั้งแต่ครั้งพุทธกาลสืบมาจนถึงปัจจุบัน เสนาสนะมีคุณค่าประการใดบ้างหรือคุณค่านั้นเป็นเพียงข้อกำหนดที่บุคคลบัญญัติขึ้นมาเองตามความชอบของตนเท่านั้น

๔.๑ คุณค่าตามทัศนะปัจเจกบุคคล

คุณค่าตามทัศนะของปัจเจกบุคคล คือ การมีความยินดีพอใจในเสนาสนะนั้น คุณค่าในส่วนนี้ บุคคลเป็นผู้กำหนดหรือนิยามให้กับเสนาสนะ ซึ่งจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะทางอารมณ์ของคนผู้นั้น ความชอบหรือรสนิยมของบุคคล รวมถึงสถานการณ์หรือช่วงเวลาในตอนนั้น เป็นองค์ประกอบหลักในการพิจารณา ซึ่งบุคคลแต่ละคนมีความพอใจ ยินดีต่างกัน บางคนบางกลุ่มสุขใจ พอใจกับเสนาสนะในฐานะวัตถุวิสัย อันตอบสนองต่อความต้องการทางกาย คือ สามารถใช้สอยได้ตามสมควรแก่เหตุปัจจัย แต่บางกลุ่มบางคน ยินดีพอใจกับคุณค่าที่ตอบสนองต่ออารมณ์และความรู้สึก เช่น ความงามในงานพุทธศิลป์ ซึ่งบุคคลทุกคนมีลักษณะเฉพาะตัว มีความแตกต่างกันทั้งในด้านกายภาพ รูปร่างหน้าตา ลักษณะท่าทาง สูงต่ำ และนิสัยใจคอ สภาวะทางด้านอารมณ์ จิตใจ การแสดงออก ซึ่งมีรสนิยม ความเชื่อ ความชอบ แตกต่างกันไปตามแต่บุคคล

ทัศนะของปัจเจกบุคคลนี้เองที่ดีค่าหรือให้คุณค่ากับเสนาสนะแตกต่างกัน ทั้งนี้สามารถจำแนกบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเสนาสนะได้ ๓ ส่วน คือ

๑. ผู้สร้าง ในความหมายโดยทั่วไปๆ ตามความเข้าใจในยุคปัจจุบัน ผู้สร้างหมายเอาผู้รับเหมาเป็นหลัก ไม่เกี่ยวกับเจ้าภาพหรือเจ้าอาวาส มีเพียงบางกรณีเท่านั้น ที่ผู้สร้างเป็นนักบวชในศาสนาหรือเจ้าของทุนเป็นผู้สร้างเอง โดยความมุ่งหวังของผู้สร้างนั้น มุ่งหวังว่าเมื่อสร้างเสนาสนะเสร็จแล้ว ย่อมเกิดประโยชน์ต่อผู้เสพในหลายๆ ประการตามแต่ความประสงค์ของแต่ละคน เช่น ใช้เป็นที่พักผ่อน จำวัด ใช้เป็นที่ฝึกอบรมตน ใช้ประกอบกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น ซึ่งผู้สร้างอาจไม่ได้เสพเสนาสนะนั้นที่ที่ตนสร้าง ตามนัยยะดังกล่าวผู้สร้างอาจรับรู้คุณค่าของเสนาสนะในแง่ทางเศรษฐศาสตร์อันเป็นความคุ้มค่า ว่า คุ้มกับหรือไม่ที่ได้ลงทุนลงแรงในการสร้าง๒. ผู้อยากให้สร้าง ใน

ที่นี้หมายเอา สมภารเจ้าวัด เจ้าภาพหรือเจ้าของทุนและบุคคลในชุมชน ซึ่งความมุ่งหวังของผู้อยากให้สร้างนั้น มุ่งหวังว่า เมื่อเสนาสนะเหล่านั้นสร้างเสร็จแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและแก่สังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามแต่กรณี เช่น สมภาร พระภิกษุสงฆ์ สามเณร มุ่งเน้นในคุณค่าหลักของเสนาสนะ คือ เพื่อใช้ประโยชน์ตามสมควรแก่สมณธรรม เจ้าภาพหรือผู้ร่วมสร้างอาจมุ่งคุณค่ารอง คือ ความปิติยินดี ในกุศลที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในแห่งความสำเร็จของเสนาสนะ

๓. ผู้เสพหรือผู้ใช้ หมายถึง ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากเสนาสนะนี้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมคือ พระภิกษุสงฆ์สามเณร และบุคคลในชุมชนนั้นๆ เป็นผู้ใช้สอยเสนาสนะ และอีกส่วนหนึ่ง คือ ผู้ที่มาเที่ยวชม เพื่อเสพเสวยอารมณ์กับผลงานที่ปรากฏ

จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ในการพิจารณาดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น มีเป้าหมายมุ่งไปใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก มุ่งไปที่การกระทำของบุคคลเป็นหลัก คือ ผู้สร้างและผู้อยากให้สร้างเสนาสนะ ลักษณะที่สองมุ่งไปที่ตัววัตถุโดยตรงคือเสนาสนะ ซึ่งเป้าหมายในลักษณะที่สองนี้เองที่เป็นวัตถุประสงคในการวิจัยครั้งนี้

ซึ่งจากการศึกษาคุณค่าของเสนาสนะโดยใช้หลักพิจารณา ปัจจัย ๔ กับหลักคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ทำให้ทราบถึงระดับของคุณค่าแท้ที่เป็น (truth) และคุณค่าเทียมที่เป็น (fact) ของเสนาสนะ ซึ่งในการพิจารณาหากใช้เกณฑ์อื่นมาประกอบอาจทำให้ผลที่ได้เปลี่ยนแปลงจากที่ควรจะเป็นและไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๔.๒ คุณค่าหลักของเสนาสนะ

คุณค่าในส่วนนี้ เป็นส่วนที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการสร้างโดยตรง มุ่งประโยชน์กับพระภิกษุสงฆ์และบุคคลทั่วไปในสังคมทั้งทางกายภาพ เช่น การใช้เป็นที่อยู่อาศัย พักผ่อน ประกอบกิจต่างๆ แสดงธรรมหรืออบรมบุคคลผู้เฝ้าศึกษาในธรรม ทางด้านจิตภาพ คือ ใช้เป็นที่ฝึกหัดขัดเกลา ขำระจิตให้สงบจากโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อพัฒนาตนเข้าสู่ความสุขอันสูงสุด คือ พระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนา คุณค่าของเสนาสนะสามารถจำแนกได้ใน ๒ ทาง คือ คุณค่าในมิติทางศาสนาและคุณค่าในมิติอื่นๆ

๔.๒.๑ คุณค่าของเสนาสนะในมิติทางศาสนา

เสนาสนะทั้งหลายจะมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าอะไรเลยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่า มันได้ทำหน้าที่ของมันโดยสมบูรณ์หรือไม่ดังได้อธิบายมาแล้วในบทที่ ๓ ตามนัยยะเดิมที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ซึ่งสืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ยกมาต่อไปนี้

วิหาร สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบกิจทางศาสนา ใช้เป็นที่ทำวัตรสวดมนต์ของพระภิกษุสงฆ์ สามเณรและพุทธบริษัท ใช้เป็นสถานที่เพื่อประกอบพิธีในวันธรรมสวนะ เพื่อใช้เป็นที่ฟังธรรมตาม กาลที่เหมาะสมที่ควร รวมถึงเพื่อการบำเพ็ญจิตภาวนา เป็นต้น

อุโบสถ สร้างขึ้นเพื่อ ใช้ประกอบกิจของสงฆ์ ใช้เป็นที่พิจารณาชำระอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ใช้ ประกอบสังฆกรรมเช่น อุปสมบทพระภิกษุ กรานกฐิน เป็นต้น

ศาลา สร้างเพื่อใช้เป็นที่อบรมธรรม สอนพระเณร หรือประชุมหารือกับผู้คนในชุมชน

กุฏิ สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พัก ที่หลักเรือนของพระภิกษุสงฆ์

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากเสนาสนะทั้งหลายเหล่านั้น ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทไปจาก หน้าที่เดิมที่ควรจะเป็น เช่น ศาลากลายเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปให้ญาติโยมมาสะเดาะเคราะห์ อุโบสถกลายเป็นที่ท่องเที่ยวเพื่อชมความวิจิตรอลังการ วิหารกลายเป็นแหล่งเช่าบูชาวัตถุมงคล หรือ สร้างแล้วก็ปิดล็อกประตูไว้ นานๆ ที่จึงจะเปิดใช้ เป็นต้น ดังนั้นเสนาสนะที่สร้างขึ้นมานั้นจะต้องไม่ เสียคุณค่าหรือประโยชน์ตามที่ควรจะเป็น ตามพระบรมพุทธานุญาตอันเป็นหน้าที่หลักของเสนาสนะ นั้นๆ

๔.๒.๒ คุณค่าของเสนาสนะในมิติอื่นๆ

สิ่งหนึ่งที่ควรทำความเข้าใจ คือ วัตถุประสงค์ในการสร้างเสนาสนะ ซึ่งมีความสำคัญ มากประการหนึ่งตามกรอบวิธีคิดเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ได้วางเอาไว้ เพราะในบางกรณีหรือในสถานที่ บางแห่งเสนาสนะนั้นไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางศาสนา แต่มีเป้าหมาย เพื่อมุ่งตอบสนองต่อสังคมในแต่ละช่วงเวลาและกาลสมัยนั้นๆ อย่างที่ควรจะเป็น

ด้วยเหตุนี้เองทำให้เกิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ถึงความเหมาะสมใน การสร้างเสนาสนะ เพราะบางครั้งบางที่ผู้วิจารณ์เองก็ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องทั้งในส่วน ของพระวินัยและข้อกฎหมายรวมถึงความเหมาะสม ดังเช่น การสร้างอุโบสถให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นสถานที่แสดงผลงานทางพุทธศิลป์ การสร้างห้องพักรับรองไว้ในวัด การสร้างศาลาเพื่อขายกาแฟ แก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัย ขอยกตัวอย่างเสนาสนะที่ถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างอื่นซึ่งมิใช่ วัตถุประสงค์ทางศาสนา อันมีคุณค่าแก่ปัจเจกชน เป็นประโยชน์แก่คนจำนวนมาก เช่น การสร้าง ศาลาเพื่อรองรับผู้ติดเชื้อ HIV รวมถึงสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับผู้ป่วย ของวัดพระบาทน้ำพุ เป็นต้น ซึ่งเสนาสนะที่สร้างขึ้นเหล่านี้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการสร้างได้ อย่างครบถ้วน อันตรงกับพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย”^๑

คุณค่าในด้านนี้ถือได้ว่าเป็นคุณค่าสูงสุด เพราะตอบวัตถุประสงค์ในการสร้างได้และบรรลุเป้าหมายของทั้งในส่วนของผู้สร้าง ผู้อยากให้สร้างและผู้ใช้ประโยชน์ได้อย่างลงตัวเป็นต้น อีกประการหนึ่งคือสร้างเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเสนาสนะมีบทบาทในการท่องเที่ยวอันมีปรากฏมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์ เตรศกัณฐ์ ว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส สิกขาบทที่ ๒ ได้กล่าวถึงวิหารของพระอุทายีว่ามีความวิจิตรงดงาม สะอาดเรียบร้อย จึงมักมีผู้คนมาเที่ยวชมวิหารเป็นอันมาก เป็นต้น ดังกล่าวมาแล้วนี้ วิหารนับว่ามีบทบาทในฐานะอันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของประชาชนได้ ที่แสดงไว้ ซึ่งตัวอย่างในปัจจุบันก็ปรากฏให้เห็นอยู่หลายๆ แห่ง เช่น วัดร่องขุน เป็นต้น ซึ่งวัตถุประสงค์ในการสร้างนั้นเพื่อเป็นสถานที่แสดงผลงานเชิงอนุรักษ์ เสนาสนะที่สร้างขึ้นในวัดร่องขุนกลายเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นเศรษฐกิจของคนในชุมชนและจังหวัดเชียงราย เป็นการสร้างตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง แม้ไม่ตอบสนองต่อการประกอบกิจของสงฆ์ แต่ก็ไม่ได้ขัดกับพระธรรมวินัย และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๔.๓ คุณค่ารองของเสนาสนะ

คุณค่าในส่วนนี้เป็นผลพลอยได้จากคุณค่าหลัก เป็นคุณค่าที่ไม่ได้มาจากวัตถุประสงค์หลักของการสร้างเสนาสนะ ซึ่งคุณค่าในส่วนนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีส่วนในการตัดสินใจหรือกำหนดคุณค่า เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ยุคสมัย เป็นต้น อาจเรียกคุณค่านี้ว่า คุณค่ารองก็ไม่ผิดจากกรอบกำหนด หากใช้วัตถุประสงค์เป็นเกณฑ์หลักในการกำหนด

คุณค่ารองนี้ มุ่งตอบสนองความต้องการของปัจเจกได้ทั้งทางกายภาพและทางมโนภาพ ซึ่งคุณค่ารองนี้ บางครั้งอาจทรงอำนาจหรือมีความโดดเด่นมากกว่าคุณค่าหลักเนื่องจากบุคคลส่วนมากให้ความสำคัญกับคุณค่าส่วนนี้มากกว่าคุณค่าหลักดังตัวอย่าง เช่น บุคคลเข้าวัดเพราะต้องการไปถ่ายรูป ไม่ได้ต้องการไปไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

ดังกล่าวนั้นในเบื้องต้นแล้วนั้น ผู้วิจัยขอกล่าวถึงตัวอย่างคุณค่ารองเพื่อให้เกิดความกระจ่างและได้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ดังนี้

๔.๓.๑ คุณค่าเชิงปรากฏการณ์

สิ่งหนึ่งที่มีปรากฏให้เห็นกันอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบันทั้งในสื่อออนไลน์ต่างๆ หรือตามป้ายโฆษณาขนาดต่างๆ ตามรายการสัญจรคมนาคม คือ การประกาศเชิญชวนญาติโยมพุทธ

^๑ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๔๒๘/๔๘ -๑๔๙.

บริษัททำบุญ เพื่อสร้างเสนาสนะและรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์หรือเทวรูปต่างๆ โดยมักจะทำบุญประโยชน์ว่า “ที่สุดในโลก” เช่น หนึ่งเดียวในโลก ใหญ่ที่สุดในโลก สูงที่สุดในโลก เป็นต้น และกล่าวอ้างถึงผลานิสงส์ของการทำบุญเพื่อสร้างเสนาสนะไว้อย่างเอนกอนันต์ ถือเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ในการพิจารณาว่าสังคมปัจจุบัน การทำบุญกลายเป็นการสร้างกระแส ให้บุคคลเชื่อว่าการสร้างเสนาสนะหรือสิ่งปลูกสร้างดังกล่าวมานั้น เป็นสิ่งที่ควรค่าอย่างยิ่งในการสร้างจนเกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในทัศนะต่างๆ เช่น การสร้างเสนาสนะนั้นเกิดประโยชน์อะไรกับสังคม มีความคุ้มค่าหรือไม่ในการสร้าง การสร้างเสนาสนะในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างตามกระแสนิยมของบุคคลบางกลุ่มในสังคม เพราะง่ายในการประกาศเชิญชวน พระภิกษุสงฆ์กลายมาเป็นผู้จัดการธุรกิจขายบุญ ผ่อนบุญ ชักชวนชักนำให้บุคคลเกิดความลุ่มหลงมัวเมา จนกลายเป็นดูเหมือนการประกอบอาชีพของนักบวชในพระศาสนา อันเป็นการแสดงออกในเชิงพาณิชย์ ซึ่งเปรียบเสมือนกับมหาโจร^๒ ที่คอยปล้นพระศาสนา ซึ่งจำแนกไว้ ๕ จำพวก คือ

๑) มหาโจรบางคนในโลกนี้ ปราศรัยว่า เมื่อไรหนอ เราจึงจักมีบริวารเป็น ร้อยหรือ เป็น พันห้อมล้อมแล้วท่องเที่ยวไปในคามนิคม และราชธานี... นี่คือนมหาโจรจำพวกที่ ๑

๒) ภิกษุทั้งหลาย ยังมีภิกษุชั่วบางรูปในธรรมวินัยนี้ เเล่เรียนธรรมวินัยที่ ตถาคตประกาศแล้ว อวดอ้างว่าเป็นของตน ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนมหาโจรจำพวกที่ ๒

๓) ภิกษุทั้งหลาย ยังมีภิกษุชั่วบางรูปในธรรมวินัยนี้ โจทเพื่อนภิกษุผู้บริสุทธิ์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ด้วยเรื่องที่ทำลายพรหมจรรย์อันไม่มีมูล ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนมหาโจรจำพวกที่ ๓

๔) ภิกษุทั้งหลาย ยังมีภิกษุชั่วบางรูปในธรรมวินัยนี้ สงเคราะห์ประจบ คฤหัสถ์ด้วยครุภัณฑ์ของสงฆ์คืออาราม พื้นที่อาราม วิหาร พื้นที่วิหาร เตียง ตั่ง ฟูก หมอน หม้อ โลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ กระทะโลหะ มิด ขวาน ฝัก จอบ ส่วาน เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หนามุ่งกระต่าย หน้้าแฝก หน้้าสามัญ ดินเหนียว เครื่องไม้ เครื่องดิน ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนมหาโจรจำพวกที่ ๔

๕) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กล่าวอวดอุตริมนุสธรรมอันไม่มีอยู่ ไม่เป็นจริง จัดเป็นยอด ...ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนมหาโจรจำพวกที่ ๕

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความเสื่อมของพระพุทธศาสนอันเกิดจากความหลงใหลในลาภสักการะของพระภิกษุสงฆ์ ดังปรากฏใน **จตุตถอนาคตภยสูตร**^๓ อันว่าด้วยภัยในอนาคต ๔ ประการ อันเนื่องกับเสนาสนะ ดังมีใจความว่า

^๒ วิ.มหา.(ไทย) ๐๑/๒๓๐/๓๒๒-๓๓๓.

^๓ อัง.ปญจก.อ.(ไทย) ๒๒/๑๑๔/๑๙๒-๑๙๓.

“ภิกษุทั้งหลาย ภยในอนาคตนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภยเหล่านั้นเสีย ภยในอนาคต

ในอนาคตหมู่ภิกษุจักเป็นผู้ชอบที่เสนาสนะที่สวยงาม เมื่อชอบเสนาสนะที่สวยงาม ก็จักละการอยู่ป่าเป็นวัตร จักละเสนาสนะอันเจียบสัด คือป่าโปร่ง และป่า ทุติย ไปรวมกันอยู่ที่หมู่บ้าน นิคมและเมืองหลวง และจักถึงการแสวงหาที่ไม่สมควร ไม่เหมาะสมหลายอย่าง เพราะเสนาสนะเป็นเหตุ

ภยในอนาคตประการนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภยเหล่านั้นเสีย

ในอนาคต หมู่ภิกษุจักอยู่คลุกคลีกับหมู่ภิกษุณี นางสิกขมานา และเหล่าสามเณร เมื่ออยู่คลุกคลีกับภิกษุณี นางสิกขมานา และเหล่าสามเณร ก็พึงหวังข้อนี้ได้ว่า ‘เธอเหล่านั้นจักไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ จักต้องอาบัติเศร้าหมองบางอย่าง หรือจักบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์’

ภยในอนาคตประการนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภยเหล่านั้นเสีย

ในอนาคต หมู่ภิกษุจักอยู่คลุกคลีกับพวกคนวัดและเหล่าสามเณร เมื่ออยู่คลุกคลีกับพวกคนวัดและเหล่าสามเณร ก็พึงหวังข้อนี้ได้ว่าเธอเหล่านั้นจักบริโภคน้ำของที่ สะสมไว้หลายอย่าง จักทำนิมิตอย่างหยาบไว้ที่แผ่นดินบ้าง ที่ปลายของเชียวบ้าง’ (หมายถึง ขุดดิน ดัดต้นไม้)

ภยในอนาคตนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภยเหล่านั้นเสีย”

เมื่อมองตามสถานการณ์อันเกี่ยวข้องการสร้างเสนาสนะในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นมุมมองหรือทัศนคติของบุคคลที่สื่อออกมาในแง่มุมต่างๆ อันเป็นการส่งสัญญาณเพื่อเตือนสติแก่ผู้ที่จะคิดจะสร้างเสนาสนะ ให้คิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนถึงคุณประโยชน์ ผลกระทบที่จะเกิดตามมา รวมถึงความคุ้มค่าในการลงทุนสร้าง

คำถามหลายๆ คำถามเริ่มปรากฏให้เห็นได้ยิ่งถึงความเหมาะสมในการสร้างเสนาสนะตามวัดวาอารามต่างๆ อันเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเคลือบแคลงสงสัยว่า ทำไมการสร้างเสนาสนะตามวัดหรือสำนักสงฆ์ต่างๆ ไม่มีคำว่าสร้างเสร็จ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความเบื่อหน่ายในการสร้างเสนาสนะ อันมีสาเหตุมาจากหลายๆ ส่วนเช่นใช้เวลาสร้างนานหลายปี ใช้งานไม่คุ้มค่ากับทุนที่ทุ่มลงไป ชาวบ้านไม่ส่วนในการใช้ประโยชน์ เป็นต้น

๔.๓.๒ คุณค่าทางจิตวิญญาณ

คำว่า 'จิตวิญญาณ' ใช้ทั่วไปในสังคมไทยมาก่อน หมายถึงสิ่งอะไรก็ตามที่มีคุณค่าสูงทางจิตใจ เราจึงนำคำที่ใช้ในสังคมไทยมาใช้เรียกว่าสุขภาวะทางจิตวิญญาณ ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนมาใช้คำว่าสุขภาวะทางปัญญา ทั้งนี้ คำว่า จิต หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ในทางพุทธคือเบญจขันธ์ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จิตมีลักษณะสมมุติ คือ มีความรู้สึกสุขทุกข์ได้ มีความจำได้ มีความคิดปรุงแต่งได้ มีการรับรู้ทางวิญญาณได้

คุณค่าทางจิตวิญญาณนี้ ส่งผลโดยตรงต่อความรู้สึก เป็นการกระตุ้น ประเล้าประโลม ให้บุคคลอยู่ภายใต้อำนาจของมัน คุณค่าทางจิตวิญญาณนี้เป็นเครื่องมือกล่อมเกลาสังคมได้ในระดับที่น่าพอใจ เป็นกรอบ มาตรการ กำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล คุณค่าในส่วนนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคล ให้ระลึกถึงบุญกุศลที่ อันตนเองได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้าง หรือเป็นเจ้าของภาพในการสร้าง อย่างน้อยในขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมเป็นสุข เบิกบานใจในบุญกุศลที่ตนได้ทำ แม้ในยามก่อนจิตแตกดับคุณค่าในส่วนนี้ยังเป็นเครื่องเหนี่ยวนำไม่ให้จิตตกต่ำลงสู่อบาย ดังมีพุทธวจนะรับรองไว้ว่า

“จิตเต สงกิลฺลฺเห พุคฺติปาฏิภงฺขา เมื่อจิตเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส พุคฺติเป็นที่ไป
จิตเต อสงกิลฺลฺเห สุคฺติปาฏิภงฺขา เมื่อจิตผ่องใส ไม่เศร้าหมอง สุคฺติเป็นที่ไป”^๔

เป็นคุณค่าทางศาสนา แต่ไม่ใช่คุณค่าหลักของศาสนา เป็นเพียงคุณค่าพอกเสริมที่บุคคลพอกพูนเข้าไปเท่านั้น

๔.๓.๓ คุณค่าทางสื่อการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการหนึ่งที่ขับเคลื่อนพัฒนาการของมนุษย์ จากยุคสู่ยุคในการเพิ่มศักยภาพหรือขีดความสามารถในกระบวนการต่างๆ คุณค่าของศาสนาในด้านนี้ เป็นคุณค่าทั้งสิ่งเอื้อประโยชน์ ในกระบวนการเรียนรู้ และ ศาสนาตนเองก็มีคุณค่านี้อยู่ในตัวเอง ศาสนาใช้เป็นสถานที่ในการเอื้อต่อการศึกษารูปร่างของผู้ใฝ่รู้ทั้งหลายทั้ง พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และบรรดาบุคคลต่างๆ ซึ่งในครั้งพุทธกาลก็ยังมี การเอ่ยถึงการมาสนทนาธรรมของเหล่าเทวดา ท้าวสักกะเทวราช พระพรหม กับพระพุทธเจ้าในหลายๆ พระสูตร เช่น ในเชตวันวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้อุโบสถ และศาลาในการกล่าวธรรมหรือสีกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ในวันธรรมสวนะ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ๘ ค่ำ, ๑๔ - ๑๕ ค่ำ

^๔ ม.ญ (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒.

นอกจากนี้เสนาสนะก็มีคุณค่าในตัวเอง^๕ โดยการแฝงปริศนาธรรมในรูปลักษณะที่ปรากฏแก่ผู้พบเห็นและสนใจศึกษา ประการหนึ่งอันเป็นเครื่องล่อมเกลาสังคมในระดับศีลธรรม การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่างๆ กิริยามารยาทในการเข้ามาเสนาสนะต่างๆ ซึ่งต้องสำรวมกาย วาจา ใจ ให้สงบ ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นที่มาใช้เสนาสนะนั้นด้วย นอกจากนี้เสนาสนะยังมีการแฝงแง่คิดหรือปริศนาธรรมต่างๆ ไว้เป็นกุศโลบาย เพื่อฝึกและพัฒนาระบบการคิดอันบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตว่ามีความคิดอ่านประการใดในคติทางศาสนา และเพื่อให้บุคคลรุ่นหลังที่เฝ้าศึกษา ได้ใช้ปัญญาของตนในการพิจารณาวิเคราะห์ แยกแยะ ไขข้อสงสัยต่างๆ ที่แฝงไว้ในเสนาสนะนั้นๆ ด้วย เช่น การวางรูปแบบเสนาสนะของวัดต้นเกว๋น อำเภอหางดง จ.เชียงใหม่ วิหารหลวงของวัดสวนดอก เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการทางจักรวาลวิทยาอันเป็นแนวคิดของบรรพบุรุษเมื่อหลายพันปีก่อน และ ถูกดัดแปลงมาจนถึงระบบการคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพุทธ ซึ่งคุณค่าในด้านนี้

๔.๓.๔ คุณค่าทางสุนทรีย์

คุณค่าทางสุนทรีย์ หรือความงามเป็นระดับของการประเมินค่าทางด้านจิตใจ^๖ ซึ่งไม่ต้องการผลกำไรหรือผลตอบแทนทางวัตถุ แต่เป็นการตอบสนองทางอารมณ์ การจะตีค่าออกมาเป็นการรวบรวมในเรื่องของความประณีต ความละเอียด มีระเบียบ น่าทึ่ง มีเทพาร ประหลาด แปลก หูแปลกตา และเป็นสิ่งที่มีคุณงามความดี ทำให้ผู้เห็นเกิดความประทับใจไปอีกนาน สิ่งเหล่านี้รวมเรียกว่าคุณค่าทางความงาม ซึ่งเป็นความประทับใจหรือการเห็นคุณค่าของวัตถุนั้นๆ^๗

คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์นั้น เป็นการกล่าวถึงความงามอันเป็นเครื่องจรรโลงใจให้กับมนุษย์และ มนุษย์เองก็เป็นผู้สรรค์สร้างผลงานเหล่านั้นขึ้นมา ทั้งนี้ ความงามมีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเกณฑ์ของความงามอยู่ที่ความพึงพอใจในงานศิลปะ ซึ่งปัจเจกสามารถรับรู้และยอมรับได้โดยทั่วไป คุณค่าทางสุนทรียะถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้สร้างสรรค์มาทุกยุคทุกสมัย การที่จะสร้างสรรค์ศิลปกรรมต้องมีแรงบันดาลใจจากเรื่องของความเชื่อและความงามที่ประจักษ์ชัดในสิ่งนั้นๆ ดังปรากฏตามวัดต่างๆ ที่มีชื่อเสียง เช่น วิหารลายคำ อุโบสถเงิน และวัดอื่นๆ ซึ่งเป็นตัวบอกผ่านถึง รสนิยม ความชอบของบุคคลที่มีต่อเสนาสนะ

^๕ ดุรายละเอียดใน ผศ.วิเชียร ชาบุดรบุณทริกและคณะ, **ความจริงของชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญเวฟเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๒), หน้า ๖๓.

^๖ กิริติ บุญเจือ, **มนุษย์รู้อย่างไร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๑.

^๗ ดร. จี ศรีนิวาสน์, สุเชาว์ นพอม ชุม แผล, **สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

การให้คำจำกัดความคุณค่าของเสนาสนะหนึ่งๆ นั้นต้องพิจารณาถึงสิ่งที่เราได้ให้ความสนใจด้วยว่า เสนาสนะนั้นก่อให้เกิดผลประการใดแก่บุคคลผู้สนใจบ้าง ทั้งมิติทางธรรมและมิติทางโลก แม้ว่าคุณค่าทางสุนทรีย์จะเป็นเรื่องของอารมณ์และความรู้สึก แต่ส่งผลถึงพฤติกรรมของบุคคลด้วย เป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจของบุคคลอันเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์

๔.๔ สรุป

แต่ที่จริงแล้ว คุณค่าของเสนาสนะนั้นเป็นการดึงดูดบุคคลให้เข้าสู่องค์ธรรมที่อยู่ในเสนาสนะนั้นๆ ซึ่งก่อนที่บุคคลจะเข้าใจและเข้าถึงคุณค่านั้น ย่อมต้องมีขั้นตอนในการเข้าถึง ประการแรกคือ ราคาหรือมูลค่า อันเป็นความคุ้มค่าคุ้มทุนในการสร้าง ว่ามีขนาดและราคาเหมาะสมกันหรือไม่ ประการที่สอง คือ ประโยชน์ของเสนาสนะนั้นๆ ตามวัตถุประสงค์ของการสร้างตามพระธรรมวินัย ดังอธิบายไว้ใน คุณค่าหลักและคุณค่ารองของเสนาสนะ

เมื่อพระภิกษุสงฆ์และบุคคลได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากเสนาสนะโดยการได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้องค์ธรรมอันเป็นบ่อเกิดของพระรัตนตรัยแล้ว ย่อมเกิดความตระหนักในการใช้สอยเสนาสนะอันจะนำไปสู่ศรัทธาที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เกิดปัญหาเข้าถึงหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยคิดว่า คุณค่าที่แท้จริงของเสนาสนะนั้น ต้องก่อให้เกิดศรัทธาก่อนแล้วนำไปสู่ปัญหา ซึ่งปัญหาในพุทธปรัชญานั้น ได้กล่าวอธิบายไว้ว่าปัญหามี ๒ ระดับ คือ ๑. โลเกียะปัญหา คือ ปัญญาในระดับความรู้ความเข้าใจ และ ๒. โลกุตระปัญหา คือ ปัญญาที่นำไปสู่ความรู้แจ้ง

หากเสนาสนะสามารถนำพาพระภิกษุสงฆ์และบุคคลให้ก้าวเข้าสู่ปัญญาในระดับใดระดับหนึ่ง ผู้วิจัยคิดว่า เสนาสนะนั้น ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์แล้ว